

Religion – moralisk kompass eller godtycklig dogmatik?

Den aktuella religionskritiken bortser ofta från trons potential som känsla, meningsskapare och moralisk kompass. Men religionens försvarare blundar å sin sida för den religiösa dogmatikens faror. Religion innebär en onödig överbyggnad av trossatser, och tvärtemot vad många debattörer verkar tro är denna överbyggnad ingen förutsättning för en diskussion om existentiella frågor. Tvärtom: den som frigjort sig ur dogmernas grepp kan resonera klarare och mer konstruktivt kring människorätt, etik och ansvar för vår jord.

I den stundtals livliga debatten om religionens samhällsroll kan man konstatera att de tvistande parterna betraktar frågan ur helt skilda perspektiv. Själva begreppet religion tillskrivs olika betydelser, och ibland sker en förrädisk betydelseglidning i ett och samma inlägg. Argumentationen blir osammanhängande och ofta talar man förbi varandra.

Det är framför allt två olika förståelser av religionens väsen som kan urskiljas i debatten. Den ena karaktäriserar religion i första hand som en uppsättning dogmer eller orubbliga trossatser. Här ryms påståenden om världens och livets beskaffenhet – myter om världens uppkomst, föreställningar om livet efter detta – men även utsagor om rätt och fel, moraliska rättesnören och levnadsregler.

Det som utmärker religion enligt detta synsätt är just dess dogmatiska karaktär. Trossatserna låter sig inte rubbas av argument eller empiri. Att ett påstående verkar strida mot förnuftet eller mot faktiska förhållanden kan snarare stärka dess position i den troendes ögon. ("*Credo quia absurdum*", som den gamle kyrkofadern Tertullianus lär ha sagt: "Jag tror därför att det är orimligt".) Information som strider mot den egna tron avfärdas behändigt som onda makters försök att förleda eller under förevändning att det inte är meningen att man ska förstå allt.

Den andra dominerande förståelsen av religion inriktar sig i stället på den religiöses *upplevelse* av tillvaron: en fascination inför universums storslagenhet och den egna existensen, och ett erkännande av den enskilda människans värde. Detta perspektiv tar också fasta på föreställningen om en universell moral, bortom nyttoaspekter och pekuniära överväganden. Den religiösa moralen betraktas inte som uttryck för dogmatik utan som något intuitivt och allmänmänskigt: det handlar om vår inneboende empatiska förmåga och om

ansvarskänslan för oss själva, för varandra, för ”skapelsen” som helhet.

Vår tids religionskritiker talar sällan om denna mer sofistikerade aspekt av tron. Kanske är de inte fullt medvetna om den, kanske anser de den ovidkommande för den diskussion de vill föra. Vulgära former av kritik avfärdar det religiösa arvet ur *alla* dess aspekter – filosofiska, artistiska och skönlitterära – som passé.

Men om man kan beskylla religionskritikerna för att vara ensidiga i sin förståelse av religionens väsen och uttryck, så är det ingenting mot den brist på klarhet som präglar den andra sidan i debatten – religionens tillskyndare. Dessa rör sig ofta på ett bedrägligt sätt mellan de båda olika förståelserna av religion, och inte sällan vilar hela deras resonemang på begreppsförskjutning. Det är rent av befogat att tala om en *typisk* argumentation i debattinläggen – här finns ett mönster som upprepar sig gång på gång.

Man börjar med att konstatera att motparten avfärdar religion på grundval av dess dogmatism och de oönskade konsekvenserna av denna. Därefter påpekas det ensidiga och naiva i ett sådant synsätt, eftersom det försummar religionens potential att skapa en livskänsla, att ge mening och sammanhang, och dessutom bortser från dess roll som moralisk kompass.

Roger Scruton beskriver således i tidskriften *Axess* (1/2008) en religiös känsla av förundran inför universum och vårt medvetande, och han skriver apropå människors behov av sådana ”transcendentala” livserfarenheter:

”Religioner fyller detta behov. De tillhandahåller nämligen den sociala bekräftelse och teologiska infrastruktur som behövs för att hålla begreppen om det transcendentala och det heliga på plats.”

I samma nummer av nämnda tidskrift talar Werner G Jeanrond (en man behäftad med den kuriösa titeln Professor of Divinity) om hur religionen erbjuder *”en möjlighet till ett djupare liv och en djupare förståelse”*. Han framhåller även religionens etiska potential: *”Religion kan försvara människans rätt att vara människa.”*

Dessa båda debattörer rör sig alltså liksom sina många meningsfränder med ett *upplevelseperspektiv* på religion, samtidigt som de bejakar de impulser tron kan ge människor att handla etiskt. Så långt är allt väl. Man kan också överse med den svulstiga retoriken i författarnas resonemang om transcendens, existentiella djup och mänsklig utsatthet.

Problemet är den mer eller mindre underförstådda slutsatsen i denna typ av inlägg: att religion *som dogmatiskt idésystem* är berättigad och till och med en oundgänglig del i samhället. Det faktum att religionen sägs kunna bidra till en fördjupad livskänsla och att den

kan utgöra moralisk grund för människors handlande, tas genom en tankens saltomortal till intäkt för dess irrationella och i många fall rigida sanningsanspråk. Men en sådan slutsats är endast berättigad om livskänslan och moralen bara kan upprätthållas till priset av religiösa dogmer.

Möjligheten att en ansvarsfull syn på tillvaron, liksom en grund för etisk diskussion, skulle kunna föreligga *utan* någon religiös överbyggnad verkar aldrig föresväva dessa debattörer. Deras resonemang går tillbaka på en svårutrotad fördom: att ateisten med nödvändighet saknar inte bara den religiöses djupa upplevelse av existensens storslagenhet, utan även all moralisk förankring. Det är förmodligen denna fördom som gjorde att det dröjde ända till 1951 innan det blev legalt för svenskar att vara konfessionslösa, och att det fortfarande anses omöjligt att kandidera till politiska poster i USA för den som kallar sig ateist.

Roger Scruton gör inte minsta försök att dölja sina fördomar. Med tydlig anspelning på de engelskspråkiga ateister som på senare tid har publicerat religionskritiska böcker, skriver han:

”Dessa människor har något häftigt och ovårdat över sig: det är alldeles uppenbart att något saknas i deras liv, något som kunde skänka dem ordning och fullhet i stället för godtycklig avsky.”

Scrutons självbelåtna diagnos ställer vår tids religionsförsvare i blyxtbelysning: nidsbilden av ateisten som en känslomässig krympling följs av den bara alltför välbekanta insinuationen att en sådan torftig existens – människan i frånvaro av gudstro – också måste lida brist på ”ordningsskapande” moralprinciper.

Det finns onekligen många exempel på att religion gör gott. Många av dem som engagerar sig i miljöarbete, för fred eller mänskliga rättigheter har religiösa utgångspunkter och drivkrafter. Problemet är att i den mån det religiösa handlandet går tillbaka på orubbliga trossatser, så finns där med nödvändighet också ett stråk av godtycke. Samma blinda övertygelser som i ett sammanhang driver troende att rycka ut till försvar för människor eller miljö ger i ett annat upphov till direkt skadliga och kontraproduktiva handlingar och attityder. Således kan en devot muslim formulera välbehövliga protester mot västvärldens kommersiella exploatering av kvinnors kroppar samtidigt som han vägrar erkänna sin egen syster, hustru eller dotter som subjekt. Således kan den katolskt inspirerade å ena sidan göra värdefulla humanitära insatser, och å andra sidan medverka till spridningen av HIV i utvecklingsländer genom enveten argumentation mot kondomanvändning. Således finns både kristna grupper med ett starkt miljöengagemang och de som menar att vi över huvud taget inte behöver bry oss om klimathot eller andra överhängande miljökatastrofer, då Gud ju ändå har kontroll över situationen. I den religiöses mentala verklighet synes vägen från religiös värdegrund till handling i båda fallen logiskt oförvitlig, eftersom man inte rör sig med resonemang och analys utan just med oberäknliga ”trossprång”.

En religiöst inspirerad handling utförs inte för att den leder till något gott, utan ytterst för att en viss trossats definierar den som god. Det må handla om Guds uppmaning till Mose att dra ut i strid mot andra folk och våldföra sig på ”deras” kvinnor, eller om Allahs uppmaning till heligt krig. En religiös handling anses inte god i kraft av sin inverkan på individer, samhälle eller miljö – utan för att någon gud säger det.

Därför kan vi aldrig försvara ett religiöst idésystem med att det leder till moraliska handlingar eller ger människor ett etiskt förhållningssätt till tillvaron. Den religiösa moralen är både godtycklig och oemottaglig för argument.

Sören Holst, teoretisk fysiker

Sara Larsson, lingvist